

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR TARIM İÇİN AGROEKOLOJİ VE GIDA EGEMENLİĞİ¹

Tayfun Özkaya

Ekolojik Kriz

20. yüzyıl ortalarından itibaren hayvansal ürünleri işleyen büyük şirketlerin de etkileri ile hayvansal üretim, bitkisel üretimden kopmaya başladı. Hayvansal üretim meralardan koparılarak kesif yem tüketimine dönük bir hâl aldı ve hayvanlar kapalı ve sıkıştırılmış binalarda beslenmeye başlandı. Bu fabrika tarımı (factory farming) şeklinde adlandırıldı. Ancak bunun sonucunda gübre ve idrar havuzlarda toplandı. Kimi yerlerde ise nehirlere boşaltıldı. Gübreyi bitkisel üretime ulaştırmak ekonomik olmamaya başladı. Diğer yandan hayvancılık işletmeleri bitkisel üretimden koparılınca nöbetleşmeye giren yem bitkileri ve baklagiller yetiştirmek gereksizleşti. Bunun bitkisel üretim üzerindeki etkileri yıkıcı oldu. Tek ürün (monokültür) sistemi yoğunlaştı. Bu varılan son durumda tarım sistemi artık hayvancılığı da kapsayarak endüstriyel tarım (industrial agriculture) olarak adlandırılmaya başladı.

Bu gelişmeler şüphesiz dünyanın her yerinde homojen olarak oluşmamıştır ve değişim hala devam etmektedir. Endüstriyel tarımın yarattığı sonuçlar olumsuz olmuştur. Kimyasal gübre üretmek, taşımak ve uygulamak için büyük bir enerji kullanılmaktadır. Kimyasal gübre ve ilaçlar büyük bir çevre kirliliği yaratmıştır. Sular kirlenmiştir. Kentlerde kanalizasyonlar büyük bir çevre kirliliği yaratmaktadır. Daha önceleri hayvan yemi veya gübre olarak kullanılan mutfak atıkları vb. organik maddeler bu defa patlayıcı bir kirlilik kaynağı olmuştur. Toprak organik maddece fakirleşmiş, kimyasal gübreler topraktaki faydalı mikro organizmaları öldürmüştür. Bu ise zararlı organizmaların hâkim olmasını kolaylaştırmıştır. Kimyasal gübrelerle otlar daha hızlı gelişmiş, bu defa bunları öldürmek için herbisitlere (ot öldürücülere) ihtiyaç artmıştır. Tohum şirketlerinin de etkisi ile biyoçeşitlilik azalmıştır. Bunların birleşik etkisi ile bitki hastalık ve zararlıları çoğalmış, bu defa insektisitler (tarım ilaçları) kullanımı artmıştır. Süreç kendi kendini besleyen bir kısır döngü halini almıştır. Biyoçeşitliliğin de kaybı ve azalması ile bitkisel ürünlerin besleyici özellikleri azalmıştır. Hayvanların kapalı ve sıkıştırılmış ortamlarda yetiştirilmeleri antibiyotik kullanımının artması ile sonuçlanmış, bu da insan sağlığı üzerine olumsuz etkilerde bulunmuştur. Hayvancılıkta da biyoçeşitliliğin azalması insanlar için zararlı mikropların oluşması ve hızlı yayılması için uygun bir ortam yaratmıştır. (Özkaya, 2015)

Bitkisel üretim, hayvansal üretim ve kentler arasındaki besin akışlarının kesilmesi metabolik yarılma (metabolic rift) olarak ifade edilmektedir. John Bellamy Foster tarafından Karl Marks'ın açıklamalarına dayanarak kısa bir söyleyiş olarak geliştirdiği bu terim tarımda yoğunlaşan ekolojik krizi çok güzel açıklamaktadır. İnsanlığın önündeki en önemli görevlerden biri de bu metabolik yarılmayı gidermek, tekrar kentler, bitkisel ve hayvansal üretimler arasındaki beslenme ilişkilerini kurmaktır. Bu her meslekten, bilim dalından bütün insanların birlikte başarabileceği bir görevdir. Agroekoloji ve gıda egemenliği bu yolda gerekli iki önemli kavram olmaktadır.

¹ Ulusal Tarım Kurultayı, Adana, Bildiri, 15-17 Kasım 2006, Adana.

Tarımda şirketlerin hegemonyası güçlendikçe daha önce tarım içinden sağlanan girdiler şirketlerce sağlanmaya başlanmıştır.² Bu şüphesiz ekonomik krizin de çıkış noktasını oluşturmaktadır. Ancak bu girdilere bağımlı olan çiftçilere karşılaştıkları her sorunda yeni bir endüstriyel girdi önerilmiştir. Bir örnek verelim. Bitkileri geliştirmek için aşırı kimyasal gübre önerilmiş. Bu otları daha da geliştirmiştir. Onları önlemek için ot öldürücü (herbisit) önerilmiştir. Aşırı azotlu kimyasal gübreden ürün yerine vegetatif organlar (dal, yaprak) gelişince bu defa vegetatif gelişmeyi durdurmak için başka kimyasallar önerilmiştir. Bu kısır döngüden çıkmak için agroekolojiyi benimsemek gereklidir.

Ekonomik Kriz

Çiftçiler özellikle son on beş yirmi yıldır bir yandan düşen ürün fiyatları, diğer yandan da artan girdi fiyatlarından oluşan bir makas arasında eziliyorlar. Çizelge 1’de görüldüğü gibi çiftçilerimizin bir ton buğday satarak alabildiği kimyasal gübre miktarı düşmektedir.

Çizelge 1. Yıllara Göre Buğday/Kimyasal Gübre (Üre) Fiyat Paritesi

Yıllar	1 ton buğday fiyatı (TL/ton)	1 ton üre gübresi fiyatı (TL/ton)	Parite (1 ton buğdayla alınabilecek üre miktarı) (ton)	Endeks
2005	350,0	463	0,76	100,0
2010	517,8	694	0,75	98,7
2015	774,8	1176	0,66	87,2
2016	801,6	1035	0,77	102,5
2017	882,4	1156	0,76	101,0
2018	963,7	1664	0,58	76,6

Kaynak: Şengül ve ark. 2020, s.789.

Üstelik bu olgu yalnızca Türkiye’ye ait değil, evrenselidir. Bu olgu Amerikan çiftçileri için de geçerli. Ancak o ülkelerde güçlü devlet olanakları ile çiftçilere Türkiye’ye oranla daha yüksek primler verilebiliyor. Dikkat edersek, dünyada da Türkiye’de de, özellikle on beş yirmi yıldır devlet destekleri taban fiyatlar şeklinde değil de çoğunlukla kg başına, bazen de dekara verilen primler şeklinde oluyor. Kamu kurumları alımları, devletin alımlar için kooperatifleri görevlendirmeleri ve desteklemeleri, taban fiyatlar vb. uygulamalar çok büyük ölçüde ortadan kaldırıldı. Üretici eline geçen fiyatları etkilemeyen prim benzeri uygulamalar yaygınlaştı. Amerika, Kanada gibi ülkelerde bu primler daha yüksek oluyor. Bu ülkelerde Cargill vb. gıda devleri bu primler sayesinde çiftçilerin elindeki ürünü daha ucuza hatta maliyetin altında kapatabiliyor. Daha sonra bu ürünleri dünya ülkelerine çiftçilerin maliyetinin altında satabiliyorlar. Bu aslında damping olmakla birlikte dampingin tanımı bile bu güçlü ülkeler tarafından çarpıtılmış bulunuyor. Daha çok buğday, soya, mısır, pirinç vb. tarla ürünlerini ve bunların bazılarının yem olarak kullanıldığı hayvansal ürünleri Türkiye gibi ülkelere ihraç edebiliyorlar. Bunun için ithal eden ülkelerin gümrük vergilerinin düşürülmesi de gerekli. Bu

² Bu girdilere İngilizce literatürde dış girdi (external input) denmektedir. Burada “dış”dan kasıt ithal edilen değildir. Tarımın dışından sağlanan sanayi girdileri kastedilmektedir. Agroekolojiye bir geçiş olarak “düşük dış girdi ve sürdürülebilir tarım” (Low External Input and Sustainable Agriculture, kısaca LEISA) tarım sistemi de önerilmektedir. Endüstriyel tarımın sadece denetlenen bir versiyonu olan “iyi tarım” (İngilizce Good Agriculture Practises, kısaca GAP) ile bu karıştırılmamalıdır. LEISA’da nihai amaç dış girdilerin sıfırlanmasıdır. Hâlbuki iyi tarımda endüstriyel girdiler serbesttir. Sadece doz, tarım ilacı uygulama ve hasat arasında geçmesi gereken süre vb. yönlerden uyulması gereken kurallar vardır.

da bizim gibi ülkelere kabul ettirildi. Batılı ülkelerin çiftçilere ödediği primler Türkiye gibi ülkelere daha yüksek olabildiğinden bu ülkelerin çiftçileri az çok varlıklarını sürdürebiliyorlar. Ancak ülkemizde biraz yanlış anlaşıldığı gibi bu güçlü ülkelerin tarımsal destek politikası ve eş zamanlı olarak Türkiye gibi ülkelerin tarım ürünlerindeki gümrük vergilerini düşürerek uyguladığı politikalar Amerikan veya Kanada çiftçilerinden çok daha fazla bu ülkelerde konuşlanmış gıda şirketlerine yarıyor. Bu şirketler kendi çiftçilerinden ucuza aldıkları bu ürünleri bizim gibi ülkelere ihraç ederek bizim çiftçilerimizi yok olmaya itiyorlar. Teoride ABD vb. ülkeler; bizim gibi ülkeler için yaş sebze, meyve, fındık vb. kuru meyveler gibi emek yoğun ürünler ihracatında uzmanlaştığı bir iş bölümü önerse de fiyatlar bu alanlarda da bizim için olumlu bir gelişme göstermiyor. Çünkü piyasalarımızı da kontrol edebilme kapasitesine ulaşmış bulunuyorlar.

Bizim gibi ülkelerin tarım ürünlerinde uyguladığı gümrük vergilerini düşürmeksizin gelişmiş kapitalist ülkelerin bu sistemi işletebilmeleri mümkün değildi. Bu nedenle önce ülkemize ve benzer ülkelere temelde gümrük vergilerinin düşmesine dayalı uluslararası tarım ürünleri anlaşmasını kabul ettirdiler. Paralel olarak 1980'lerden başlayarak Tekel, Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO), Et Balık Kurumu gibi birçok kuruluşu ya tamamen özelleştirdiler ve bunların çoğu yabancı şirketlerin eline geçti veya TMO gibi bazıları küçültüldü ve işlevsiz bir hale getirildiler. En son örnek de Şeker fabrikalarının özelleştirilmesi oldu. Bu kuruluşlar özelleştirilirken bunların devlet gücüyle güya serbest olan piyasayı bozduğu ve bunun da toplum için iyi olmadığı gerekçesi ileri sürüldü. Ancak çoğu durumlarda özelleştirilen bu kuruluşlar yerine daha da güçlü uluslararası monopoller geçti. Örneğin TEKEL yerine dünya çapında güçlü tek bir yabancı tütün şirketi egemen olarak özel sektör tekeli oluştu.

Aslında emperyalist sistemin akıl hocası olan IMF ve Dünya Bankası tarımda desteklerin nasıl olması gerektiğini belirlemiştir. Buna göre taban fiyat uygulamaları gibi çiftçinin eline geçen fiyatları etkileyecek destekler yapmak yasaktır. Örneğin tarım satış kooperatiflerine alım yapmak üzere finansman sağlamak ülkemizde Tarım satış Kooperatifleri yasasıyla engellenmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi hububat ve fındıkta alım yapıyor, ama bu hem piyasadaki fiyatın altında oluyor hem de alım miktarları bir etki yaratacak düzeyde değil. Diğer bütün destekler çiftçi eline geçen fiyatları etkilemeyecek şekilde yapılıyor. Buğdayda kiloda 5 kuruş, dane mısırdaki 3 kuruş/kg, zeytinyağında litrede 80 kuruş, yağlık ayçiçeğinde 40 kuruş/kg, kütlü pamukta 80 kuruş/kg, kuru fasulye, nohut, mercimekte 50 kuruş/kg gibi.³

Zeytinyağından örnek verelim. Litrede 80 kuruş zeytinyağı desteği hiçbir işe yaramıyor. Çiftçi natürel sızma zeytinyağını 2020 Temmuz başında 16-17 TL'ya satabiliyor. Aynı ürün toptancıda 20-25 TL'ya satılıyor. Perakende satış fiyatı ise 30-35 TL. Kooperatiflere işletme sermayesi verme veya ürün satın alma, depolama, yeni tesisler kurmada devlet desteğini göremiyoruz. TMO de bir zamanlar yeterli miktarda buğday satın alıyor ve depoluyordu. Satın alırken çiftçi destekleniyor, un fiyatları çok yükseldiğinde ise piyasaya vererek tüketiciyi destekliyordu. Şimdi alım noktalarının çoğu kapandı ve piyasadaki etki yapmayacak düzeyde bir alım yapıyor.

Kısacası bu IMF, Dünya Bankası damgalı tarım politikaları izlenirse çiftçi ve tüketici hiçbir yarar sağlamaz. Bu destekler şirketlerin daha düşük alım fiyatları uygulamalarına yardımcı olur. Bunun anlamı vergi ödeyenlerce finanse edilen bu tarım desteklerinin şirketlere

³ Tarım destekleri için bkz: Tarım ve Orman Bakanlığı, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Fark-Odemesi-Destekleri>

yaradığıdır. Bu paralar aslında dolaylı bir şekilde şirketlerin kasalarına akmaktadır. Bazı ürünlerde çiftçi eline geçen fiyatlar üretim maliyetinin iyice altına indiğinde şirketler bile zaman zaman bu desteklerin artmasını önermektedirler. Bu açıdan onlar son derece tutarlıdır. O halde hem toplumun destekleyeceği hem de etkili bir tarım politikası gerekiyor. Bu sadece destek miktarının artırılması ile olmaz. Desteğin şeklini de değiştirmek gerekir. Çünkü var olan tarım destekleri çiftçi ve köylüden çok şirketleri zengin etmektedir.

2006'da yayınlanan Tarım Kanunu madde 21'de şöyle yazmaktadır:

“Tarımsal destekleme programlarının finansmanı, bütçe kaynaklarından ve dış kaynaklardan sağlanır. Bütçeden ayrılacak kaynak, gayrisafi millî hasılanın yüzde birinden az olamaz.”

Ancak destekler bu düzeye bile ulaşamıyor. Uzun yıllardır yarısı dolayında destek yapılıyor. Aslında açıkladığımız gibi bu desteğin bir yararı pek olmamaktadır. Çünkü çiftçi eline geçen fiyatlara hiç müdahale yapılmamaktadır. Bu neoliberal ekonominin tabusudur. Toplumun çoğunluğunun çıkarlarını savunan bir tarım politikası izlenmemektedir.

Mazot ve gübrede de bir destek veriliyor ama bu çiftçiden mazot için alınan vergilerin bile çok altında. Bu yıl buğday, arpa gibi hububatta dekar başına sadece 27 TL.'lık mazot ve gübre desteği veriliyor. Çeltik ve pamukta bu destek 66 TL.

Bu tarım destekleri sistemi uzun yıllardır sürdürülüyor. Sistemi temel olarak belirleyenler IMF ve Dünya Bankası. Verilen bu desteklerin çiftçinin eline geçen fiyatı etkilememesi bilinçli olarak tasarlanmıştı. Piyasa fiyatlarını etkilememek isteniyor. Çünkü güya serbest denilen aslında hiç de serbest olmayan piyasanın her kesim için ideal olanı otomatik olarak belirlediğini ileri sürüyorlar. Bu neoliberal anlayışın temel dogmalarından biri ve doğru değil. Şimdi örneğin buğdayda kg başına 5 kuruşluk bir destek veriliyor. Buğday, arpa konusunda TMO alım fiyatları çok düşük belirleniyor. Yetmedi bir de buğday ve arpanın üretimi yetersiz olduğunda gümrük vergileri düşürülüyor. TMO'nin gümrüksüz ithal yapmasının önü açılıyor. Yani serbest diye tanımlanan piyasa aslında güçlülerin elinde. TMO de bu güçlülere alım politikası ile destek oluyor.

Fındıkta da Fisko Birlik adlı bir kooperatif var. Ancak Tarım Satış Kooperatifleri kanunu Çiller zamanda değiştirilerek devletin kooperatifleri desteklemesinin önüne geçilmişti. Bu yüzden destek yapılıyor denilsin diye TMO fındıkta alım yapıyor. Ancak bu da destek olarak kabul edilmeyecek düzeylerde kalıyor. Serbest piyasa denilen şeyi aslında İtalyan fındık alıcısı Ferrero belirliyor. Güçlü olan o. Türkiye fındıkta dünyanın en büyük üreticisi ve ihracatçısı. Ancak uygulanan politikalar bu ürünün ucuz olarak elimizden çıkmasına yol açıyor. Ordu'da bir borsa binası yaparak bunu uluslararası fındık borsası ilan etmekle sorun çözülmeyecek şüphesiz. Kooperatiflerin ürünü büyük ölçülerde satın alıp, işleyerek ihraç etmesi gerekiyor.

2006 yılında yayınlanan Tarım Kanunu neoliberal bir anlayışla hazırlanmıştır. Kanun tarım politikasının ilkelerinde “piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının kullanımı ve “özel sektörün rolünün artırılmasını” esas almıştır. Tarımsal desteklemenin ilkelerinde ise “üreticilerin piyasa koşullarında faaliyetlerini yürütmesi” temel alınmıştır. Bu kanunu yapanlar aslında rekabetçi ve düzgün işleyen, ne çiftçilerin ne de şirketlerin hegemonya kurmadığı hayali bir dünyanın varlığını peşinen kabul etmişlerdir. Bu nedenle desteklemeler çiftçinin alım fiyatı ve girdilere ödediği fiyat üzerinde bir etki yaratmayacak şekilde

uygulanmaktadır. Şüphesiz serbest piyasa denilen bir gerçek yoktur. Güçlü şirketler hem çiftçilere hem de tüketicilere karşı fiyatları dayatabilmektedirler.

Agroekoloji: Krizden Çıkış

Agroekoloji terimi bileşenlerine ayrılırsa latince “agro” tarla veya tarım, “eko” ev veya çevre, “loji” bilim demektir. Endüstriyel tarım büyük ölçüde işletme dışından satın alınan tarım kimyasallarına, şirket tohumlarına, büyük tarımsal makinelere, yoğun suya dayanırken, agroekoloji ekolojik bilgilere dayanmaktadır. Agroekoloji bir yandan halkın bilgisine, diğer yandan ise bununla uyumlu bilimsel bilgiye dayanmaktadır. Agroekoloji çağdaş olarak hem bir bilim, hem bir uygulama, hem de bir harekettir. Agroekoloji bir bilim olarak; öncelikle biyolojik, biofizik, ekolojik, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik mekanizmaları, fonksiyonları, ilişkileri ve tasarımları kullanarak bir agroekosistemin çalışmasını açıklamaya çalışan ve inceleyen; bir uygulamalar takımı olarak tehlikeli kimyasalları kullanmadan daha sürdürülebilir şekilde tarım yapmaya izin veren; bir hareket olarak tarımı ekolojik olarak daha sürdürülebilir ve sosyal olarak adaletli yapmayı araştıran bir anlayıştır. (Wezel, ve ark., 2009)

Yeşil devrim denilen büyük ölçüde tarım kimyasallarına, bir örnek ve önemli bir kısmı hibrit tohumlara dayanan olgu; birim alana verimliliği özellikle sulanabilen topraklarda arttırırken, özellikle sulanmayan alanlarda verimlilik artışları çok sınırlı kalmış, diğer yandan da büyük ekolojik, ekonomik ve sosyal sorunlar yaratmıştır. Bu dönemde agroekoloji geriye itilmiştir. Yeşil devrimin sakıncaları ve problemleri ortaya çıktıkça agroekoloji tekrar bir canlanma içine girmiştir. Bir grup araştırmacı, çiftçi, sivil toplum kuruluşu, ekolojik çiftçiler bu canlanmaya katkı verdiler. Ancak on yıllar boyunca bu kişi ve gruplar yok sayıldı, aşağılandı ve alay edildi. Son yıllarda ise iklim sorunu, endüstriyel tarımdaki verim durgunluğu, hatta gerilemeleri; şirketleri ve bazı uluslararası kuruluşları endüstriyel tarımı temel olarak koruyarak agroekolojiyi kullanma düşüncesine itti. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Kuruluşu (FAO) yönetiminde Roma’da 2014 yılında “Gıda Güvenliği ve Beslenme Üzerine Uluslararası Agroekoloji Sempozyumu” ilk toplantısı yapıldı. ABD sempozyumu önce engellemek sonra da sınırlandırmak için çaba gösterdi. FAO direktörü sempozyumda agroekolojiyi içeriğinden soyutlayarak şirketlerin işine yarar hale getirilmesi konusundaki niyetlerini açığa vuran bir konuşma yaparak GDO’lar gibi agroekolojinin de yararlı olabileceğini belirtti. Bunun üzerine köylü kuruluşlarının uluslararası örgütü olan La Via Campesina Batı Afrika’da Mali Nyeleni’de 24-27 Şubat 2014’de Uluslararası Agroekoloji Forumunu düzenledi. Buna katılanlar agrekolojinin endüstriyel tarımın kullanacağı bir araç takımına indirgenmesine karşı çıkararak, agroekolojiyi endüstriyel gıda üretimine bir alternatif, halk ve çevre için iyi bir gıda sistemine dönüştürmek için bir kaldıraç olarak kullanacaklarını belirttiler. (Rosset ve Altieri, 2017)

Agroekoloji bir şemsiye kavram olarak düşünülebilir. Bunun altında organik tarım, permakültür, onarıcı tarım, doğal tarım gibi değişik yaklaşımlar olduğu söylenebilir. Ancak belli ayrımlar bulunmaktadır. Örneğin organik tarım biyopestisitlerin kullanımına daha çok yoğunlaşmıştır. Bu ise bu ürünlerin büyük ölçüde şirketler tarafından üretilmesi nedeniyle çiftçilerde girdi bağımlılığına yol açar. Agroekoloji ise çiftçinin var olan koşullar içinde en yüksek düzeyde otonomisini öngörür. Organik tarımda kullanılan bazı girdiler örneğin kükürt bile, bazı avcı böceklerin (predatör) yok

olmasına yol açabilmektedir. Diğer yandan monokültür olarak organik tarım yapan işletmeler de bulunmaktadır. Bunlar ayrıca yabancı işçi sömürsü yaparlar ve ürünlerini de uzak pazarlara satmak suretiyle sadece gelir durumu yüksek tüketiciler için bir üretim yapmış olurlar. Hâlbuki agroekoloji sadece bir tekniğe indirgenemez. Gelir dağılımını da sorun yapar. Olaya politik olarak da bakar. Agroekolojide ayrıca polikültür, doğal şeritler, doğal tarla sınırları vb. aracılığı ile sağlanan ekolojik hizmetler aracılığı ile zararlı ve hastalıklar kontrol altına alınır.

Agroekolojinin Temel Yaklaşımı

Agroekoloji belli reçetelere indirgenen bir sistem değildir. Belli bir bölgede endüstriyel tarım hatta organik tarım yapıyorsanız yayımcılardan aldığınız reçeteleri uygulayarak tarım yapabilirsiniz. Endüstriyel tarımda belli dönemlerde sentetik tarım ilaçlarını –organik tarımda biyopestisitleri- kullanabilirsiniz. Agroekolojide ise reçetelerden çok belli ilkelere söz etmek daha doğrudur. Her bölgede hatta her çiftçi için farklı uygulamalar söz konusu olabilir. Agroekoloji geleneksel bilgiyi (buna yerel bilgi veya daha genel olarak halkın bilgisi da denebilir) modern tarım bilgileri ile bütünleştirir. Endüstriyel tarımda çiftçi bilgi açısından nerede ise boş bir kap gibi kabul edilir. Bilgi ona tamamen dışarıdan verilir. Böylelikle “modern” denilen tarımsal girdileri üreten şirketler çiftçiyi manipüle ederek kendisine bağlar. Agroekoloji ise eğitim anlayışı olarak inşacı eğitimi esas alır. Bilgi nakledilemez. Herkes bilgiyi aldığı enformasyondan yararlanarak kendisi oluşturur. Hiç kimse mutlak olarak bilgisiz değildir. (Freire, 1991)

Agroekolojik Tarımda Verim

Ülkemizde ve dünyada organik tarımda elde edilen verimlerin daha düşük olduğu konusunda bir algı bulunmaktadır. Bu ne derece doğrudur? Bu konuda yapılan bir araştırmanın sonuçlarını paylaşabiliriz. (Poniso, 2015)

Bir meta araştırma olan bu çalışma, bu konuyu araştıran 115 ayrı araştırmanın, binden fazla gözlemine içermektedir. Genel olarak ele alındığında organik veriminin konvansiyonel tarımdan %19 daha az olduğu görülmektedir. Ancak ürün tipleri, yönetim uygulamaları ele alındığında çok farklı sonuçlar elde ediliyor. Örneğin baklagillerde, çok yıllık ürünlerde ve kalkınmış ülkelerde organik ve konvansiyonel uygulamalarda verimler arasında önemli bir fark bulunmuyor. Ancak baklagillerden olmayan ürünlerde, tek yıllık bitkilerde ve gelişmekte olan ülkelerde organik ve konvansiyonel arasında verim farkı vardır. Diğer yandan organik sistemde çoklu ürün ve ürün rotasyonları uygulandığında konvansiyonele göre verim açığı sırasıyla %9 ve %8'e düşmektedir. Bu sonuçlar eğer bazı gelişmeler sağlanırsa organik tarımın konvansiyonel tarımdan verim farkının çok azalacağını ortaya koymaktadır. Organik tarım konusunda araştırmalar çok yetersizdir. Ayrıca organik tarıma uygun çeşitler geliştirmek konusunda çok az şey yapılmaktadır. Şirketlerin çeşit geliştirme çalışmaları hep konvansiyonel tarım koşullarında yapılmaktadır. Diğer yandan ABD'de Rodale Enstitüsünün yaptığı 30 yılı geçmiş bir verim farkı araştırmasında soya, mısır ve buğdayda organik üretimde verim bir miktar daha fazla bulunmuştur. Çok daha önemlisi mısırdaki kurak geçen yıllarda organik üretimde verim konvansiyonele göre %31 daha fazla bulunmuştur. (Rodale Institute, 2019) Küresel iklim değişikliğine uyum açısından bu çok önemlidir.

Endüstriyel tarım yapılan bir alanda yerel tohum ve agroekolojik tarım sistemi uygulanmaya başladığında, öncesinde toprakta biyolojik hayat sona ermiş olduğu için ilk yıllarda dekara verim düşük olabilmekte, daha sonra verim yükselmektedir. Diğer taraftan endüstriyel tarımda verim daha çok tek bir ürünün dekara verimi açısından ele alınmaktadır. Hâlbuki agroekolojik tarımda çoklu ürün, ürün nöbetleşmesi ve kardeş bitkiler (karışık ürün) uygulamaları olduğundan bütün bir çiftliğin verimine odaklanmak daha anlamlı olmaktadır. Örneğin bitkisel üretim ve hayvancılık aynı işletmede yapıldığında yan ürün (saman veya saplar), ürün atıkları ve anız otlatmadan hayvancılık yararlanırken, gübrelere de bitkiler yararlanmaktadır. Her iki kesimde verimleri tek tek incelemek ve endüstriyel tarım ile karşılaştırmak anlamlı olmaz. Şüphesiz ürünün kalitesi ve sağlamlılığı ayrı değerlendirilmesi gereken özelliklerdir. Tarım ilaçları ile zehirli bir ürün ile ekolojik bir ürün aynı ürün olarak kabul edilemez. Diğer yandan tarım işletmesinin dayanıklılığı da verim kadar önemli bir konudur. Ekonomik veya iklimsel krizlerden daha az etkilenmek ve daha kısa zamanda eski haline dönmek olarak tanımlayabileceğimiz dayanıklılık (İngilizce resilience) çiftçiye çok büyük yararlar sağlar.

Gıda Egemenliği ve Tarım Politikamız

Çifte krizden çıkış için tarım sistemi olarak agroekolojiyi yeni bir paradigma olarak kabul etmek gerekiyor. Ancak bu kavram politik bir kavram olan gıda egemenliği ile tamamlanmazsa her şey çok eksik kalır.

“Gıda güvenliği” ve “gıda egemenliği” birbirine karıştırılan iki kavramdır. FAO’ya göre gıda güvenliği bütün halkın, etken ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan, beslenme gereksinimlerini ve tercihlerini karşılayan yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak her zaman ulaşabilmesidir. Gıda egemenliği ise halkın ve toplulukların ekolojik ve sürdürülebilir yöntemlerle üretilen; sağlıklı, kültürel olarak uygun gıdalara sahip olma ve kendi gıda, tarım sistemlerini ve tarım politikalarını belirleyebilme hakkına sahip olmalarıdır. Uluslararası tarım anlaşmaları ülkelerin çiftçileri, tüketicileri ve çevre için yararlı olacak tarım politikalarını belirleme hakkını ellerinden almıştır. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünlerinde gümrük vergilerini düşürmelerini dayatmışlar ve sübvanseler ettikleri tarım ürünlerini onlara ihraç ederek üretimlerini baltalamışlardır. Gıda egemenliği sadece ülkelerin değil yerel toplulukların da kendileri için iyi olan tarım politikalarını belirleme hakkını kabul etmektedir. Tarım kanununda da belirtildiği gibi Türkiye çiftçilerin eline geçen fiyatı etkileyen bir tarım politikasını belirleme hakkını dışlamıştır. Gıda egemenliği ve agroekoloji birbirlerini tamamlayan yaklaşımlardır. “Gıda egemenliği olmaksızın agroekoloji sadece bir teknolojidir, agroekoloji olmaksızın gıda egemenliği ise sadece bir slogandır.” (Diaz ve ark., 2012) Gıda egemenliği terimi ülkemizde tamamen yanlış yönlerde kullanılmaya başlandı. Kimileri bunu çok uluslu şirketlerin hegemonyası olarak kullanırken, kimileri de dar milliyetçi çıkarlar anlamında kullanmaktadır. Gıda egemenliği evrenselliği, bütün dünya çiftçilerinin ve tüketicilerinin ortak çıkarlarını savunan bir kavramdır. Uluslararası çiftçi, köylü örgütü La Via Campesina hem agroekoloji hem de gıda egemenliği yaklaşımlarını uluslararası platformlarda savunmakta ve üye örgütleri aracılığı ile hayata geçirmek üzere çalışmalar ve eylemler yapmaktadır.

Sonuç

Türkiye’de tarım ve kırsal kesim biri ekonomik, diğeri de ekolojik olmak üzere çifte kriz içinde. Endüstriyel tarım çiftçileri bir yandan fiyatları hızla artan endüstriyel tarım girdileri, diğeryandan enflasyonun altında gelişen ürün fiyatlarının oluşturduğu fiyat makası içinde ezilmektedir. Endüstriyel tarım büyük bir çevre tahribatına yol açarken, tarım kimyasalları uygularken çiftçileri, ürünleri tüketirken tüketicileri zehirliyor. Endüstriyel tarım küresel iklim değişikliğini hızlandırıyor. Bu sürdürülemez. Agroekolojik bir tarıma bir an önce geçiş gerekiyor.

Tarım politikamız neoliberal dogmanın kısıkaçı içinde. İmzaladığımız bazı anlaşmalar özgür bir tarım politikası uygulamamızı zorlaştırıyor. Yetmemiş gibi “Tarım Kanunu” gibi yasalarda çiftçinin eline geçen fiyatın, satın aldığı girdinin fiyatını etkileyecek bir tarım politikası uygulamayı zorlaştıracak maddeler yazıldı. Ülkemizin, çiftçilerimizin, tüketicilerin çıkarlarını savunacak bir tarım politikasını özgürce oluşturabilmelerini sağlayacak yaklaşım ise gıda egemenliğidir. Gıda egemenliği ise halkın ve toplulukların ekolojik ve sürdürülebilir yöntemlerle üretilen; sağlıklı, kültürel olarak uygun gıdalara sahip olma ve kendi gıda, tarım sistemlerini ve tarım politikalarını belirleyebilme hakkına sahip olmalarıdır. Ekolojik ve ekonomik çifte krizden çıkış için yeni bir paradigmaya ihtiyaç vardır. Endüstriyel tarım ve neoliberal tarım politikalarının ne ülkeyi ne de dünyayı düzlüğe çıkarabilmesi imkânsızdır. Agroekoloji ve gıda egemenliği hem dünyayı soğutma hem de temiz ve adil gıdayı sağlayabilme potansiyeline sahip. Bu yönde bir irade henüz ülkemizde yeterince güçlenmedi. Bunu ortaya çıkarabilmek için kişilere, topluluklara, sivil toplum kuruluşlarına, belediyelere büyük görevler düşüyor.

Belediyeler agroekolojik bir tarım sisteminin hâkim olması için çaba göstermelidir. Endüstriyel tarım, iyi tarım çözüm değildir. Organik tarımın sınırları içine sıkışmak da çıkar yol değildir. Aslında çözümü çiftçilerin ürünlerini doğrudan tüketicilere ulaştıran tüketim kooperatifleri, gıda toplulukları, ekolojik köylü pazarlarının eş zamanlı olarak geliştirilmesi ile birlikte düşünmek lazımdır. Aracılara veya ihracata yönelik bir organik tarım çözüm olmayacaktır. Bu alternatif kanallardaki güven sorunu katılımcı onay (sertifikasyon) sistemi ile sağlanabilir.⁴

Belediyeler öncelikle agroekolojik tarım sistemini çiftçiye tanıtmak için çaba göstermelidir. Bu çalışmalarda çiftçiden çiftçiye yayım yaklaşımının kullanılması daha etkili olmaktadır. Latin Amerika’da campesina a campesina olarak bilinen bu yaklaşım bu alanda başarılı olmuş çiftçilerle diğery çiftçileri buluşturmak olarak kısaca açıklanabilir. Konuyla ilgili kitap, broşür, web sayfası, video vb. birçok doküman belediyeler tarafından hazırlanabilir veya bu konudaki çalışmalar desteklenebilir. Köylerde agroekolojik teknikler konusunda yapılacak demonstrasyonlar, tarla günleri vb. çok etkili olabilecektir.

Belediye kendi ihtiyacı ve marketlerinde satmak için aldığı ürünlerin önemli bir kısmını analiz ederek, daha çok kooperatif veya gıda grupları üyesi çiftçilerden alabilir. Zehirli olup olmadığına bakmaksızın bütün üretimi desteklemek doğru değildir. Ürünlerin önemli bir kısmında sıfır tarım ilacı şart koşulabilir. Belediyenin, aldığı ve

⁴ Katılımcı Onay Sistemi için bakınız: <https://dogalbilincliibeslenme.wordpress.com/katilimci-onay-nedir/>

kullandığı veya pazarladığı hiçbir ürünün maksimum kalıntı limitinin üzerinde olmayacağını garanti etmesi yararlı olacaktır.

Tarım Orman İl ve İlçe Müdürlükleri tarım ilaçları konusunda denetim yapma yetkisine sahiptir. Belediyelerin bu yetkisi yoktur. Belediyeler bu konuyu Tarım ve Orman Bakanlığı ile görüşmelidir. Belediyelerin temiz gıda sağlanması konusunda yetkileri yetersizdir. Belediyeler tarım ilaçları ve diğer toksik maddeler konusunda analiz yapacak laboratuvarları geliştirmesi yararlı olacaktır.

Ancak agroekoloji ve gıda egemenliğinin yayılması ve hayata geçirilmesi temel olarak buna inanan ve bundan yarar sağlayacak olan topluluklar, üretim ve tüketim kooperatifleri, gıda grupları, sendikalar vb. kuruluşların ve kişilerin mücadeleleri ile gerçekleşecektir.

Kaynaklar

Diaz, I., B. ve ark. 2012. Agroecology does feed the world: Learnings from La Via Campesina's First Global Encounter on Agroecology and Peasant Seeds, November 19, 2012.

<https://sites.google.com/site/youthlvna/agroecology/Agroecology-Schools>

Freire, Paulo. 1991, Ezilenlerin Pedagojisi, Ayrıntı Yay.

Özkaya, Tayfun. 2015, Tarımda Kurtuluş Var mı?, İktisat ve Toplum Dergisi, 56:22-28. Ankara.

Ponisio L.C. ve ark., 2015, Diversification Practices Reduce Organic to Conventional Yield Gap. In: Proceedings of Royal Society Biological Sciences 282:20141396. <http://dx.doi.org/10.1098/rspb.2014.1396>

Rodale Institute, 2019, Farming Systems Trial, <https://rodaleinstitute.org/wp-content/uploads/fst-30-year-report.pdf>

Rosset, P.M.,ve ark. 2011. "The campesino-to-campesino agroecology movement of ANAP in Cuba: social process methodology in the construction of sustainable peasant agriculture and food sovereignty." Journal of Peasant Studies, 38, 1: 161–191.

Rosset, P., A. Altieri, 2017. Agroecology : Science and Politics, Fernwood Publishing.

Şengül, Haydar ve ark. ,2020, Türkiye’de Tarımsal Girdi Piyasalarında Mevcut Durum ve Gelecek, içinde: Türkiye Ziraat Mühendisliği IX. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-2, Ziraat Mühendisleri Odası, https://www.zmo.org.tr/yayinlar/kitap_goster.php?kodu=253

Wezel, A., ve ark. 2009. "Agroecology as a science, a movement, and a practice." Agronomy for Sustainable Development, 29, 4: 503–515. <http://dx.doi.org/10.1051/agro/2009004>